

STUDEN IN DIBIE – DOM IN SVET

Pascal Dibie, *Etnologija spalnice*. Založba / *cf., Rdeča zbirka, Ljubljana 1999, 349 strani.

Začnimo v svetu. V začetku so bile votline in praljudje. In v začetku so spali na prostem in šele kasneje odkrili votline in ogenj in...

Z vzponom civilizacije ter prvimi bližnje- in srednjevzhodnimi mesti se je tudi kakovost počitka in spanja dramatično dvignila – od naravne potrebe do načina življenja in družbene determinante (povej mi, kako spiš in povem ti, kdo si). Dibie nam v tem poglavju postreže s pravo pahljačo primerov od Egipta, stare in nove zaveze, antične Grčije in Rima, podrobneje pa se (razumljivo) pomudi pri prikazih merovinške in karolinške Evrope, kjer obdela "pojezdo" (dolžnost preživljanja in gostenja vladarja med popotovanjem po deželi), pravico prve noči, gnečo v zgodnesrednjeveških spalnicah in posteljno razigranost. Po veliki kugi 1348/50 je v spalnico začela "vdirati" oprema (raznovrstne skrinje, nočna omarica (za zapiranje kahel), stoli z luknjo), vsakemu spalcu pa so hoteli zagotoviti vsaj svojo posteljo. Družba je hlepela po udobju in nasladi, za pomiritev lastne kosmate vesti pa prebiralala življenja svetnikov, v katerih so moške in ženske zanikali lastno telo s trpinčenjem na trdljih, bodečih ležiščih. Resnici na ljubo so neprijetni sostanovalci (komarji, uši in bolhe) pogosto poskrbeli za obnavljanje pasijonskih prizorov posteljne torture, ki so je bili deležni tudi povsem običajni smrtniki brez svetniških ambicij. Omeniti velja še spalnično gledališče, v katerem so nastopali številni vladarji, ki niti med leganjem in vstajanjem niso ubežali prežečemu dvornemu občinstvu.

Naslednja prelomnica je nastopila v 18. stoletju. Spalnice so odprli valu svežega zraka, jih rešili temnih kotov in niš ter prvič natančno poimenovali ("spalnica" – soba z določenim namenom). Osrednja soba je imela več stranskih prostorov – predsobo, budoar in sobo za oblačila. Med materiali za izdelavo postelj se pojavi železo. Toliko o spanju bogatih – nižje na lestvici se v tem obdobju začenja ločevanje spalnic za ljudi od tistih za živino, dolgotrajen proces, ki je bil dokončan (?) šele dvesto let kasneje. Za udobno spanje potrebujemo še posteljnino (tudi njej – zlasti lanu Dibie nameni kar nekaj prostora), za

pravočasno bujenje pa učinkovit stroj – budilko in že smo nared, da se vržemo v posteljo in zadržujemo.

Nak. Prelistajmo prej še Dibiejeve opise spanja "divjakov" v južni Ameriki, spoznajmo kuvalo (navidezno porodništvo mož) ali pa si posteljimo v murijskem ghotulu ("hiši mladih") v Indiji, kjer nam bo družbo delal tropič navihanih punčar, ki ne bodo hude, če bi se pred spanjem radi še malček pocrkjali.

Svoje kukanje v spalnice nadaljujmo na Kitajskem, pogrejmo svoje kosti na kangu (zidani peči) in poslušajmo zgodbe o povijanju ženskih stopal, prevzemanju barbarskega pohištva (stola) ter težavah moderne Kitajske, ki brzda demografsko eksplozijo s skoraj nepredstavljamim kukanjem pod odejo državljanom. Ti še vedno mesece dolgo čakajo na pohištvo (na nakaznice), da o stanovanjski stiski sploh ne govorim.

Za konec se umaknimo na Japonsko, kjer lahko počijemo na tatamijih in si pred spanjem v svinjsko mrzlih hišah privoščimo vročo kopel.

Tako, končali smo. Smo že doma, kjer nas Andrej Studen najprej seznanja s pregledom bibliografije del o spanju in spalnicah, nato pa nas popelje na raziskovanje slovenskih spalnic v 19. in 20. stoletju. Spanec tudi na Slovenskem ni bil enak za vse – o tem se prepričamo s prebiranjem opisov spalnic višjega in nižjega sloja. Po deželska Slovenija je še v prejšnjem stoletju pogosto spala natlačena v en sam prostor, pogosto skupaj z živadjo in v družbi mrčesa. Posli ter domača odraščajoca mladež so prebijali noči v hlevu ali na seniku. V mestih je vladala nepopisna stanovanjska stiska, ki so jo še povečevali novi in novi prišleki z dežele. Stiska je porajala čudne in izvirne način sobivanja – Studen navaja primere dijaških gospodinj, delitev stanovanj med najemnike ter pod-, podpod- in podpodpodnajemnike, opiše bivanje in spanje rokodelcev (mojstrov, pomočnikov in vajencev), rokodelk ljubezni ter gradnjo barakarskih naselij, ki je Ljubljano (skupaj z brezdomci, prenočujočimi v kanalih) verjetno »uradno« zaznamovala kot pravcato mesto.

Poslastica za vse, ki so si zastavljali nemogoča vprašanja o spanju in "spanju" v zgodovini, osvežitev za tiste, ki v zgodovinopisju pogrešajo radovednost, postavljanje vprašanj in opise lastnih doživetij ter predstav. Vse to zmorejo etnolo-

gi in neortodoksni Kliini svečeniki, ki lahko v navezi sproducirajo tudi dela, ki nas kljub temu, da govore o spalnicah in spanju, ne morejo zazibati v sen.

Aleksander Žižek

O POŠTENIH PEKIH, GOLJUFIVIH MESARJIH IN ŠE ČEM

Aleksander Žižek, Rokodelci mojega mesta. Drobci iz delovanja celjskih cehov v času krepitve centralne deželno knežje oblasti, Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Študije 4, Celje 2000, 207 strani.

Kot pove že naslov, je predmet avtorjeve razprave obrtništvo, barva platnic (modra) pa daje slutiti, za rokodelce katerega mesta gre. Delo sodi v niz sodobnih historiografskih prispevkov, ki se pri raziskovanju preteklosti zavedajo, da zgodovina niso zgolj "epohalni" dogodki, ampak namenjajo vedno več pozornosti tudi zgodovini vsakdanjega življenja. Avtor se zaveda, da so raziskovalci sicer morali najprej določiti glavne smeri družbenega (gospodarskega, političnega, upravnega) razvoja, sedaj pa je prišel čas tudi za mikrozgodovinske raziskave. Gre za raziskave, omejene na manjše prostorske enote, pri čemer se celjske cehovske bratovščine izkažejo kot nalašč v ta namen.

Uvodna poglavja prinašajo krajši oris nastanka in razvoja cehov na Štajerskem, vse do obdobja, ko začne v njihove svoboščine posegati država. Čeprav cehi v tem času v okvirih evropske zgodovine delujejo že nekoliko anahronistično, avtor ugotavlja, da je bila zgodovina cehov "še vse obravnavano obdobje v celjskem primeru tudi zgodovina mesta". Že od svojega nastanka so bili cehi strokovna združenja, ki so imela močan vpliv na različnih področjih. Poleg gospodarske in politične so imela tudi versko in karitativno funkcijo, ponekod pa so jim pripadale celo določene kompetence nižjega sodstva. Postopoma začno njihove pristojnosti ožiti mestni sveti in nazadnje deželno knežji državni aparat. Državo so namreč nove potrebe vedno bolj silile, da je posegala v gospodarstvo, kar se je odražalo predvsem v številnih novih obrtnih redih. Stari obliki ceha dokončno odklenka z obrtnim redom iz leta 1859, ko se korenito spremeni dotedanji položaj ceha. Nastanejo t.i. "mo-

derna obrtniška združenja", ki sicer še ohranijo socialno noto, v prvi vrsti pa postanejo strokovno-povezovalne interesne združbe.

V cehih so seveda že od začetkov veljala določena pravila, pot do mojstrstva in samostojne obrti pa se je vedno začela na najnižjem klinu, čemur je v obrtništvu ustrezal položaj vajenca. Pravila za sprejem in odpuščanje vajencev so bila sprva precej nedorečena, zato so jih skušali popraviti z novimi obrtnimi redi, ki so precej natančno določali potek izobraževalnega procesa. V njih je bilo denimo definirano vse od svečanega sprejema, štirinajst dnevnega poskusnega dela, do jamstva dveh spoštovanih meščanov, ki sta zagotavljala, da učenec mojstru ne bo pobegnil pred iztekom učne dobe. Vajeništvo je namreč močno poseglo tudi v mojstrovo zasebno življenje. Svojemu varovancu je bil namreč dolžan nuditi streho nad glavo in prehrano.

Učna doba naj bi sicer oblikovala celotno mladeničevo osebnost, tako da so zanj z začetkom 19. stoletja vpeljali tudi nedeljsko ponavljalno šolo in izpit iz katekizma. Uk je vajenec običajno zaključil po treh letih z vpisom v vajeniško knjigo, čemur je sledila izstavitve vajeniškega pisma in obvezna pogostitev članov ceha. Podrobnosti so se od ceha do ceha razlikovale, spremenjale pa so se z novimi obrtnimi redi.

Naslednja stopnja izobraževanja je bilo pomočništvo. Pomočniki so predstavljali glavno usposobljene delovne sile, avtor pa je njihov položaj zelo umestno primerjal s položajem novodobne študentarije. Pomočniki so bili namreč med posamezniki, ki so se lahko svobodno potikali po svetu in si na ta način širili obzorja. Običajno je bilo namreč obvezno, da si na svoji poti do mojstrstva pomočnik nabere čimveč izkušenj v različnih krajih. Cehi so bili potujočim pomočnikom dolžni zagotoviti tako delo kot streho nad glavo. Svoj status so pomočniki dokazovali z ustaljeno pogovorno formulo in pozdravom, kasneje pa je bil z obrtnim redom določen poseben obrazec, kamor so vpisovali svoja priporočila in zaznamke cehi, pri katerih je pomočnik pred tem delal. Kar zadeva obvezno potovanje, so določeno izjemo predstavljali sinovi mojstrov, za katere je namesto običajnega potovanja zadoščala zgolj nekakšna "priglasitev" očetovih stanovskih kolegov.

Ko je pomočnik uspešno preстал omenjene obveznosti, ga je običajno čakalo še kakšno leto